

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő
s kiadó hivatala
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

SZILY KÁLMÁN.

VIII. KÖTET.

1897. Február 15.

2. FÜZET.

Frivaldszky János emlékezete.

1822—1895.

(Előadta *Horváth Géza* rt. a január 25-ikén tartott ülésen.)

Az állatvilág tudományos vizsgálata azon a rendszeres alapon, melyet Linné lángelméje a mult század közepe táján megvetett, hazánkban egyesek buzgólkodása folytán már a mult század utolsó negyedében kezdetét vette ugyan; de faunánk rendszeres és cél tudatos tanulmányozása mindamellett csak a jelen század 20-as éveiben indult meg.

A nemzeti szellem ébredése, melynek hatása ekkor minden téren mutatkozott és mely a többi között a Magyar Tudományos Akadémiát is megteremté, jelentékeny lökést adott a természet tudományoknak is. Az állattani szak terén fellépett Frivaldszky Imre és megnyitotta sorát azoknak a magyar zoologusoknak, a kik a kezdet nehézségei s a mostoha viszonyok daczára nemes buzgalommal és hazafias lelkesedéssel munkálkodtak Magyarország állatvilágának tanulmányozásán és tudományos ismertetésén. — A magyar állam történetében ezt a korszakot két legkimagaslóbb alakjáról, Frivaldszky Imréről és Petényi Salamon Jánosról, méltán a Frivaldszky-Petényi-korszaknak nevezhetjük.

E tiszteletreméltó korszak utolsó képviselője volt közöttünk az a férfiú, a kinek érdemei iránt ez alkalommal a kegyeletes megemlékezés kötelességét leróni szándékozom.

* * *

Frivaldszky János 1822 június 17-én született Rajeczen, Trencsén vármegyében. Gimnáziumi tanulmányait Trencsénben, Nagyszombatban, Léván és Váczott elvégezván, 1840-ben Pestre került Frivaldszky Imréhez, a kivel távoli rokonságban állott, s a ki a szerény és szorgalmas fiatal embert házához vette. Beiratta a pesti egyetem bölcsészeti karánál akkor fennállott mérnöki tanulmányra s azt vele 1842-ben el is végeztette. Frivaldszky Imre,

a mellett, hogy a magyar nemzeti Múzeum tisztviselője volt, akkor itt már egész Európára kiterjedő virágzó kereskedést folytatott azokkal a természetrajzi tárgyakkal, nevezetesen rovarokkal, melyeket részint az országban, részint Törökországban és Kis-Ázsiában gyűjtött és gyűjtetett. Igen jó hasznát vette tehát fiatal rokonának e tárgyak kikészítésében, rendezésében, gondozásában és szétküldésében. Majd megismertette őt a rovargyűjtéssel és szorgalmasan gyűjtetett vele eleinte Budapest környékén, aztán a Bánságban és végre — két ízben — európai és ázsiai Törökország különböző részeiben.

Keletről hazatérve, Frivaldszky János 1847—48-ban letette a mérnöki szigorlatokat, ámbar nem volt szándékában, hogy valaha tényleg mérnöki praxissal foglalkozzék. Az alatt a nyolcz év alatt, melyet Frivaldszky Imre iskolájában töltött, annyira beleélte már magát az állattani munkálkodásba, hogy arról nem akart többé lemondani. Egyelőre megvolt a biztos kenyere Frivaldszky Imre oldalán, azontúl pedig ott kecsegtette őt a remény, hogy előbb-utóbb végleges álláshoz fog juthatni ő is a magyar nemzeti Múzeumnál.

Ez a reménye nemsokára csakugyan beteljesedett. Frivaldszky Imre, a ki a Múzeumot már 1822 óta szolgálta, hivatalos állásáról 1851 tavaszán lemondott. Helyére Frivaldszky János 1852 január 29-én a természetiek tárának segédörvévé, még ugyanazon év december 18-án pedig rendes örvévé nevezetett ki. Ekkor jutott tehát Frivaldszky János végre független biztos álláshoz, olyanhoz, a mely csendes természetének és hajlamainak leginkább megfelelt s a melyen aztán élete fogytáig kitartott.

Kinevezetésével azonban nemcsak ő maga nyert, hanem — mint a következtetések mutatták — sokat nyert a magyar nemzeti Múzeum is. Frivaldszky Imre talán több tudással, több tehetséggel és szélesebb látókörrel rendelkezett; de az a körülmény, hogy ő az állattannal inkább csak üzletszerűen foglalkozott, a múzeumi gyűjteményekre s fejlődésükre bizonyos mértékben bénítólag hatott. Nem akarom ezzel azt állítani (s legcsekélyebb jel sem mutat arra), mintha Frivaldszky Imre a múzeumi gyűjteményeket anyagilag megkárosította vagy megcsönkította volna. De egészen természetes és könnyen érthető dolog, hogy az olyan múzeumi tisztviselő, a ki a szakmájához tartozó tárgyakkal kereskedik, a legjobb akarat mellett sem fordíthatja minden figyelmét és igyekezetét a gondjaira bízott gyűjtemények fejlesztésére.

Frivaldszky János soha sem kereskedett zoológiai tárgyakkal, sőt magán-gyűjteménye sem volt soha. Ő minden igyekezetét, minden idejét és minden összeköttetését kizárólag csak arra használta fel, hogy a magyar nemzeti Múzeum állattani és kivált rovargyűjteményei mennél inkább gyarapodjanak.

Ezzel kapcsolatban feladatául tűzte ki Magyarország faunájának mennél tüzetesebb és behatóbb kutatását.

E kettős cél érdekében már 1850-ben megkezdte állattani kirándulásainak és gyűjtéseinek hosszú sorozatát, melyeket eleinte csak a főváros környékén, később aztán az ország különböző vidékein folytatott. Mint lokál-faunista, figyelmét kiterjesztette valamennyi állatkörre és pedig annál inkább, mert Petényi Salamon Jánosnak 1855-ben történt elhunytá után a Múzeumban a gerinces állatok szintén az ő gondozása alá kerültek.

A 40-es években s az 50-es évek elején nagy feltűnést keltettek az entomologus világban azok a vak bogarak, melyeket többen, de kivált a magyarországi származású Schmidt Ferdinánd a krajnai barlangokban felfedezett. A magyarországi barlangok tekintetben még teljesen ismeretlenek voltak s a két Frivaldszky kezdte azokat zoologiai szempontból bebatóbban vizsgálni. Legelőször 1853-ban az aggteleki barlangot látogatták meg és benne csakugyan több vak állatot találtak, de vak bogarat még egyet sem. Az első vak bogarat hazánkban Kovács János nevelő fedezte fel 1854-ben Biharmegyében, a fericsei barlangban, a másodikat pedig Bielz Albert hozta 1855-ben ugyancsak Biharból, az oncsászaai barlangból. E két felfedezés nyomán a két Frivaldszky sietett 1856-ban a bihari barlangokat alaposan átvizsgálni. Vizsgálataikat csakugyan siker, több érdekes barlangi vak bogár felfedezése koronázta.

Frivaldszky János aztán ismételve buvárkodott a hazai barlangokban és buvárlatainak eredményét 1865-ben egy tartalmas akadémiai értekezésben állította össze.

A barlangokon kívül nagy előszeretettel buvárkodott mindig a temesi Bánságban, nevezetesen Mehádia környékén, a melynek rendkívül gazdag, délkeleti faunája őt igen érdekelte. Különben alig volt év, hogy a hazai fauna kutatása érdekében az országnak egyik vagy másik vidékén meg ne fordult volna.

Mindezen kirándulásain az egész állatvilágra kiterjesztette figyelmét s az alsóbb rendű mikroszkópos állatokon kívül mindenféle állatot nagy buzgalommal gyűjtött. Főfigyelmét mindamellett leginkább a rovarokra fordította s ezeknek hazai képviselőit illetőleg rendkívül gazdag anyagot hordott össze.

Mint a legtöbb lokál-faunistának, ő neki is az volt az eltökélt szándéka, hogy mindent majd ő maga fog feldolgozni. Irodalmi munkássága csakugyan kiterjedt a leíró és systematikus zoologia legkülönbözőbb ágaira. Dolgozatai, kivéve azokat, a melyekben egy-egy vidéknek egész állatvilágát ismertette, legnagyobb részt mégis csak a rovarokra vonatkoznak. A legtökéletesebbnek mondható ezek közül a magyarországi Orthopterák monografiája, melylyel a m. t. Akadémiában mint levelező tag székét foglalt.

Irodalmi munkásságának javarésze azonban a fedeles-szárnyú rovarokra, a Coleopterákra esett. Ő volt az első magyar coleopterologus, a ki e téren kifejtett működése révén a külföldi szakkörök részéről is mindenfelé általános elismerésben és tiszteletben részesült. Legfőbb vágya és óhajta volt, hogy majd egyszer Magyarország Coleoptera-faunáját megírja. Ehhez gyűjtötte évek hosszú során át hangyaszorgalommal az adatokat, leírt sok új és érdekes fajt; de tovább nem juthatott, mint hogy megírta a magyarországi Coleopterák orismológiáját, a Carabidák rendszeres jegyzékét és az Eucnemida-család monografiáját.

Hogy e nagy művével nem juthatott az első kezdeten túl, annak több oka volt. Egyfelől állott az egész aprólékosságig menő, majdnem túlságos pontossága, a melylyel minden dolgot végezte és mely miatt vasszorgalma daczára is csak lassan haladhatott előre. Másfelől pedig nem csekély mértékben hátráltatta őt az, hogy nem bírt a többi állatsoportokkal való foglalkozásról egészen lemondani és kizárólag csak a Coleopterák tanulmányozására szorítkozni. De hozzájárult ehhez még egy harmadik, sokkal hatalmasabb külső körülmény, a mely miatt a magyarországi Coleopterák faunájával el nem készülhetett.

A magyar állattan történetének az a korszaka, mely a jelen század 20-as éveiben Frivaldszky Imre fellépésével kezdődött és Frivaldszky Jánossal végződött, a Frivaldszky-Petényi-korszak, a lokál-faunisták korszaka volt. Frivaldszky Imre, b. Ocskay Ferencz, Reisinger János, Gerenday József, Petényi Salamon János, az erdélyi szászok közül Bielz Albert és Fuss Károly, általában mindazok, a kik e korszakban hazánkban zoologiai kutatásokkal komolyabban foglalkoztak, minden tudásukat, minden tehetségüket majdnem kizárólag csak a hazai fauna kifürkészésére és összegyűjtésére fordították. A mi a külföldi állatvilágot illeti, Frivaldszky Imre s az ő példáját követve a magyar rovarkereskedők, a Kindermannok és Haberhauerek, kiterjesztették ugyan figyelmüket a Balkán félsziget és Kis-Ázsia állataira is, de inkább csak üzleti érdekből. Az általános systematikával és idegen világrészek állataival azonban a magyar zoologusok közül ez időszakban még senki sem foglalkozott.

Ily állapotban volt nálunk az állattani szak körülbelül 1870-ig. Ekkor a nemzeti szellem újjáébredésével s a magyar nemzeti Múzeum újjászervezésével a leíró állattan ügyében is nevezetes fordulat következett be. A magyar nemzeti Múzeumban az eddigi természetiek osztálya három részre osztatván, külön állattani osztály állíttatott fel, a melynek igazgató-őre Frivaldszky János lett s a melyhez kivüle aztán nemsokára még egy pár képzett fiatal szakértőt neveztek ki. A szakszemélyzetnek ez a szaporítása magával hozta a specialistaság kifejlődését, a mi nálunk

addig még szokatlan volt, mert régi zoologusaink többnyire sok-félével foglalkoztak vagy legalább akartak foglalkozni.

Nagy mértékben előmozdították továbbá a viszonyok új alakulását azok a gazdag zoologiai gyűjtemények, melyek az akkori magyar kormány áldozatkészsége és Xántus János szakavatott ügybuzgalma folytán, Kelet-Ázsiából a magyar nemzeti Múzeumba kerültek. Már az 50-es és 60-as években is gyakran kapott ugyan a Múzeum oly állattani tárgyakat, melyeket egyes hazánkfiak, kivált dr. Duka Tivadar és Xántus János, idegen világrészben számára gyűjtöttek és ajándékba küldtek. De ezek a hazafias ajándékok akkor itt inkább csak curiosum számba mentek. A magyar nemzeti Múzeum, legalább állattani részében, csak a hazai fauna ügyét szolgáló lokális múzeum volt és több nem is akart lenni. Most, midőn a Xántus-féle gazdag és nagybecsű kelet-ázsiai gyűjtések beérkeztek, nemzeti intézetünk kilépett addigi szerény lokális keretéből s a nagyobb európai múzeumok színvonalára igyekezett emelkedni. A lokálfauna művelése nem képezhette többé kizárólagos feladatát, hanem szükségképen ki kellett terejeszkednie a külföld, az idegen világrészek állatvilágának tanulmányozására s az általános systematika művelésére is.

Frivaldszky János megértette az új helyzet követelményeit. Passiv és conservatív természetét leküzdötte szigorú kötelességérzete. Nem maradt a hazai fauna kizárólagos tanulmányozása mellett, hanem kiterjesztette figyelmét azontúl az exotikus faunákra is. Nagy buzgalommal igyekezett a gondozására bízott gyűjteményeket most már idegen világrészek képviselőivel is mindinkább gyarapítani. Sőt a begyűlt külföldi anyag tudományos feldolgozásától sem riadt egészen vissza.

Frivaldszky János az önzetlenségig menő kötelességtudás embere volt, a kit minden tetteben, minden gondolatában csak a legszigorúbb kötelességérzet vezérelt. Ennek legszebb bizonyítéka az a munka, melyet az 1891-ben Budapesten tartott II-ik nemzetközi congressus alkalmából Magyarország madárfaunájáról írt. A congressust előkészítő magyar bizottság kebelében ugyanis felmerült az az eszme, hogy a congressus számára Magyarország madarainak teljes és hiteles katalógusát ki kellene adni. De ki írja ezt meg? A magyar ornithologusok akkor részint a congressus előkészítésével, részint a madárvonulás megfigyelésével valamennyien el voltak foglalva. Más valaki után kellett tehát nézni, a ki a tervezett munka megírására vállalkoznék. Frivaldszky János csupa merő hazafias kötelességérzetből az első szóra vállalkozott e feladatra és — noha nem volt ornithologus — három hónap alatt megírta az *«Aves Hungariae»* kötetét, mely az ornithologiai congressus tagjai között kiosztott legbecse-

sebb dolgozatok egyike volt s az ide sereglett első rangú külföldi ornithologusoktól is osztatlan elismerésben részesült.

Frivaldszky János működésének főszülya a leíró állattanra, főleg az anyag- és adatgyűjtésre, ennek rendezésére és irodalmi biztosítására esett. Az előbbiről a magyar nemzeti Múzeum állattani osztályának gyűjteményei, az utóbbiról irodalmi dolgozatai tanúskodnak.

Dolgozatai, egy pár kisebb német czikk kivételével, mind magyar vagy latin nyelven jelentek meg.

Latin leírásai egyaránt kitűnnek mind a jellemző bélyegek kritikai megválasztása és éles megkülönböztetése, mind a nyelvezet korrektsége által.

Magyar doldozatainak stílusa kissé nehézkes, nyelvezete nem ritkán magyartalan. De ki vehetné ezt rossz néven oly írótól, a ki a tót felvidéken született, mint gyermek tót környezetben nőtt fel s a ki középiskolai tanulmányait latin nyelven végezte? Hiszen abban az időben egész a 70-es évekig, kivált természet-tudományi íróink, valamennyien oly rossz magyarsággal írtak. A tudomány és iskola akkori magyar nyelve megrontotta a helyes nyelvérzékét még annak is, a ki az anyatejjel szívta magába a romlatlan magyar nyelvet. Még most is vannak közöttünk többen, a kikkel ez megesett s a kik most bizony kissé pirulunk, ha első dolgozataink nyelvét a helyes magyarság mértékével mérjük.

Vajjon miért ütköznénk meg azon éppen Frivaldszky Jánosnál, hogy dolgozataiban a Bugát-féle szerencsétlen magyar terminológiát és nomenklaturát használta? Hiszen 1843 óta valamennyi magyar természettudományi író a Bugát-féle «Természettudományi Szóhalmaz»-ra esküdött; ezt követték még a legtösgyökeresebb magyarok is. Mindnyájan abban a bűnben szenvedtünk egész a 70-es évekig, a míg csak az egészséges reactio a nyelvrontás ellen a k. m. Természettudományi Társulat kebeléből meg nem indult.

Éppen azért kétszeres érdeméül tudhatjuk be Frivaldszky Jánosnak, hogy ő volt az, a ki a magyar rovarvartani műnyelv tisztázását és egészséges alapokra való fektetését napirendre hozta. Annak idején ugyanis éppen ő töle indult ki az eszme, hogy a magyar rovarvartani műszavak megrostáltassanak és jó magyarsággal megállapíttassanak. Abban a bizottságban, melyet a k. m. Természettudományi Társulat e czélból kiküldött, és mely működésének eredményét a társulat kiadásában megjelent «*Rovartani Műszótár*»-ban tette le, ő is mindig tevékeny részt vett és soha a legcsekélyebb ellenvetést sem tette, mikor a Bugát-féle mintára faragott korcs szavakat — részben az ő saját csinálmányát — egymásután mind halálra ítéltük.

Már többször említettem, hogy Frivaldszky János a példás kötelességérzet embere volt. Ez a kötelességérzet, nem a szerep-

lési viszketeg készítette a különben természetnél fogva szerény és visszahúzódó embert, hogy szorosan vett hivatalos és tudományos teendőin kívül tudományos és közmívelődési intézményeink működésében szintén tevékeny részt vegyen. Évek hosszú során át lankadatlan buzgalommal szolgálta a magyar kultúra ügyét a magy. tud. Akadémiában, a kir. magy. Természettudományi Társulat s a budapesti Állat- és Növényhonosító Társaság választmányában, nemkülönben a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlésének állandó központi választmányában.

Nevét nemcsak a hazában tisztelték, hanem tudományos munkássága révén ismerték és becsülték a külföldi szakkörökben is, a hol számos összeköttetése volt. Szakember tudományos érdemeit bizonyára azok a szakférfiak képesek legilletékesebben megítélni, a kik ugyanazt a tudományszakot művelik. Hogy a leíró zoologusok, úgy bel-, mint külföldiek, Frivaldszky János tudományos érdemeit mennyire elismerték és megbecsülték, annak egyik legjobb bizonyítéka az is, hogy nem kevesebb mint 32 új állatfajt és négy új fajváltozatot neveztek el az ő nevére, az ő tiszteletére.

Elismerte érdemeit a magyar tud. Akadémia is, midőn 1865-ben levelező, 1873-ban pedig rendes tagjává választotta. 1877-ben, midőn mint múzeumi tisztviselő 25 éves szolgálati jubileumát megérte, a kir. tanácsosi címet kapta. 1891-ben, midőn a kir. magy. Természettudományi Társulat kebelében az egyes szakosztályok megalakultak, a magyar zoologusok azzal fejezték ki iránta őszinte tiszteletüket és elismerésüket, hogy az állattani szakosztály elnökévé őt választották.

Frivaldszky János külső megjelenésében maga a megtetszített szerénység volt. Modora kissé nehézkes és tartózkodó, magatartása kissé szögletes és zárkózott volt; de ennek csak leküzdhetetlen szerénysége és félénksége volt az oka, mert bizalmas családi vagy baráti körben meleg kedélye megnyilatkozott és közlékenyebbé tette. Legfőbb élvezetét a munkában, a teljesített kötelesség édes öntudatában találta. Erélyes soha sem tudott lenni, szigorú csak önmaga iránt volt; készakarva soha sem vétett senkinek.

A sok kiránduláson megedzett szervezete sokáig igen jól daczolt a haladó korral. Én 1867 óta, midőn vele és Frivaldszky Imrével a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók rimaszombati vándorgyűlésén legelőször megismerkedtem, húsz éven át alig bírtam rajta valami korbelt változást észrevenni. Húsz év alatt, úgy szólván, semmit sem öregedett, ámbár koronként májbajban szenvedett. De az utóbbi években májbaja rendes életmódja daczára mindinkább zaklatta s az előbb mindig pirospozsgás ember, halála előtt mintegy két évvel, egyszerre csak szemlátomást öregedni kezdett. Baja mindinkább súlyosbodott és komoly fordulatot vett.

De ő mindamellettt törhetetlen kötelességérzettel, a míg csak bírta, mindig eljárt hivatalába, a magyar nemzeti Múzeum állattani osztályába és szokott odaadással végezte teendőit. Nagy szorgalommal és kितartással dolgozott a magyarországi Coleopterák rendszeres összeállításán a Magyar Fauna nagy katalogusa számára, a melynek kiadását a k. m. Természettudományi Társulat elhatározta. Ez volt utolsó munkája, melyet azonban már be nem fejezhetett. A gyilkos betegség rohamosan haladt előre és 1895 márczius 29-én 73 éves korában véget vetett munkás életének.

* * *

Tekintetes Akadémia! Frivaldszky János halálával oly férfiút veszítettünk el körünkől, a ki ernyedetlen buzgalommal, szívós kितartással és példás kötelességérzettel közel egy félszázadon át munkálkodott hazánkban a leiró zoologia és faunistika terén. Nevéhez nincsenek ugyan valami világra szóló felfedezések vagy valami epochális remekművek fűzve; de mindaz, a mit ő munkáiban úgy a szakirodalom terén, mint a magyar nemzeti Múzeum gyűjteményeiben reánk hagyott, a pontos és lelkiismeretes tudós szorgalmának maradandó értékű gyümölcse.

Ebbeli munkásságának értékét annál inkább megbecsülhetjük, ha meggondoljuk, hogy minő mostoha viszonyok között voltak még hazánkban 1870 előtt a tudományok, kivált a természettudományok és művelőik. Szegényesen felszerelt, szegényesen javadalmazott intézetek, néhány száz forintos fizetésekből tengődő szakemberek, a legszükségesebb irodalmi és más segédeszközöknek nélkülözése, a nagy közönség tudományos érdeklődésének csaknem teljes hiánya — és mindezek mellett és felett egy elleneséges indulatú idegen kormány, mely a magyarságot, a magyar kulturát, a magyar tudományt minden erejével megfojtani igyekezett. Íme, ily viszonyok voltak azok, a melyek között a Frivaldszky-Petényi-korszak zoologusainak szaktudományukat ápolni és fejleszteni kellett.

A ki ismeri azt a kort, mely hazánkban az 1848—49-iki szabadságharc leveretése után következett és egész 1867-ig tartott, az bizonyára ne... fogja az akkori magyar tudósok, kivált természettudósok működésére a mai mértéket alkalmazni.

Frivaldszky János a nemzeti elnyomatás szomorú éveiben is lelkiismeretesen gondozta és lankadatlanul gyarapította a magyar nemzeti Múzeum állattani gyűjteményeit. És ha egyéb érdeme sem volna, mint az, hogy ezen idő alatt e gyűjteményeket az osztrák hatóságok minden akadékoskodása, zaklatása és rossz akarata daczára hiven és becsületesen megőrizte, sőt fejlesztette, már ezzel is kiérdemelte volna őszinte hálánkat, igaz tiszteletünket.

Áldott legyen emlékezete!